

umrle, zarja lic zatonila. Bil je fant, oni mladi, krepki, zali fant — o lep ko poletni dan sredi pojočih goric...

Preiskovalni sodnik je omahnil.

«No, no, to je mrtvaški vonj», je vzkliknil zdravnik.

Mlademu sodniku pa ni bilo slabo od mrtvaškega vonja; mlademu sodniku je bilo slabo zaradi noža. Ko je strmel mrliču v obraz, je začutil njegov trdi pogled. V njem sta ležala strah in zvestoba. In je zaslišal njegov trdi glas: «Ne bom!»...

Tako je nehalo poslanstvo mladega sodnika, ki mu je ostalo življenje kakor rožni grm, golo in brez sadu.

KNJIŽEVNA POROČILA

Ivan Pregelj: *Izbrani spisi 2. — Bogovec Jernej. Balade v prozi.* V Ljubljani 1928. Založila Jugoslovanska knjigarna. Strani 253.

«Bogovec Jernej» je roman iz slovenske reformacijske dobe. Pregelj hoče v njem pokazati, «kako umre zadnje poluverstvo ali protestantovstvo v katoliškem slovenskem življu». Hkratu je zamišljen «kot nekak pendant k „Plebanusu“, pri čemer naravno vsebuje «prenekaj prav lastno doživljenega». To so po pisateljevih «opombah» navedene najvažnejše vzmeti tega dela. Drugi, stranski smoter je ves predstavljen v osrednji osebnosti bogovca Jerneja, a tudi pri prvem je Pregelj posvetil malo pozornosti širši verniški občini in se je kolikor le mogoče omejil na predikanta samega. Tako je zavzel ta s svojim verskim, miselnim in čuvstvenim življenjem v povesti vse osišče in večji del obsega. Postal ji je hrbtenica in glavna ter prav za prav edina vsebina.

Osnova bogovčeve osebnosti je notranja nepomembnost in slabotnost in duhovna nedoraslost za višje življenske oblike. Ne veličine ne poleta ni v njem ne tiste preproste odločnosti, ki je znak zdravih in harmoničnih človečnosti, ne zaupanja v samega sebe. To ga dela nemočnega in ga sili v neprestano malenkostno, plaho nadziranje samega sebe in v neprestano zdvajanje nad samim seboj. Ničesar ne stori iz osredotočenosti vseh življenskih sil; omahljivec je, ki sicer lahko izvrši v strastni zanesenosti dejanje odločnega videza, toda tako, da ga kasneje obžaluje in popravlja. Poleg naravne slabotnosti pospešuje razkroj njegove osebnosti njegov življenski položaj. Predvsem je bogovec Jernej duhovnik; poklic, ki zahteva mnogo notranje moči in veličine in ki mu ta slabotna osebnost ni dorasla. Vrhu tega je duhovnik verske ločine, ki je nedavno odpadla od matice in ki se bori, obdana od sovražne in ukoreninjene cerkve, za obstanek. Pod tlakom zmagojočega katoličanstva, zadušenih verskih dvomov, prirojenih in podedovanih drobcev katoliške miselnosti, dvomov nad samim seboj in osebnih moralnih bojov, izgublja njegova osebnost življensko ravnovesje. Stremeča vestnost se izprevrča v «strašno in neprestano duševno trpljenje iz besed po prerokih in razodetju», ki je skrb nad mislijo apostola: «si insiderit Deus, vult et vadit, quo vult Deus, si insiderit Satan, vult et vadit, quo vult Satan». Ta fatalistična skrb nad samim seboj — Deus an Satan — preide v strah pred dejanjem in končno v popolno ohromelost volje. Iz tega stanja vidi bogovec eno samo

rešitev, ki je nelepa, kakor njegov notranji položaj: rešitev bi prineslo znanje neba, čudež. Čaka ga zaman.

To je v kratkem podoba te osebnosti in njenega življenja. Toda sestavi si jo bravec le z nemajhnim naporom in z muko. Predstavljena je nepregledno, nenazorno in neživo. Namesto jasnih čuvstev in jasnih ter preglednih razmišljanj tvorijo predikantovo srčno in umsko življenje mračne in motne fantazije in fantazmagorije, strahovi in prikazni, vražasti polumrak, neopredeljena čuvstva, načete, nedoločne in nedomišljene misli in tegobna razglabljanja o besedah večne knjige brez jasnega reda in smotra. Zato je predikantovo notranje življenje brez enotnosti in pregledne celotnosti, pričinja se z nekim poljubnim trenutkom in se končuje brez zaključka samo s telesnim koncem. Bravec ga spremlja z mučnim začudenjem in nerazumevanjem in ga nikoli ne živi do ganutja ali zgrozitev.

V tej razkrajajoči se in neoživljeni osebnosti je hotel Pregelj predvsem predstaviti propad protestantstva v slovenskih zemljah. Ker je zveza med bogovčevo osebnostjo in zgodovinsko prepričevalnostjo romana zaradi narave dela, ki je osredotočeno na eno samo osebo, zelo tesna, bo sodbo o živosti te osebnosti podprl razbor Pregljeve zgodovinske prepričevalnosti. Glede Pregljevega pojmovanja zgodovine pravijo njegove opombe koncem knjige, da je roman «tudi izraz neke piščeve miselnosti», in sicer te, da je protestantstvo pri nas poginilo, ker «ustaljena katoliška verna duša slovenska ne prenese tujega duha». To pojmovanje naše preteklosti je očitno svojevoljno in nezgodovinsko, toda pisatelj ima pravico tudi zgodovino razlagati po svoje, le da mora biti prepričevalen. V našem primeru bi bilo v ta namen storiti sledeče: ponazoriti bravcu katoliškega duha slovenskega ljudstva in duha vitemberškega nauka; pokazati ju kot živi sili in boreča se sveta v duši bogovca Jerneja in ju zoperstaviti v notranjem konfliktu, ki bi se lahko razrešil v zmyslu pisateljevega pojmovanja zgodovinskih dogodkov. Nekaj tega je skušal Pregelj izpolniti. Dal je bogovcu bolehati na evangelski misli nesvobodne volje in na luteranskem spolnem svobodnjaštvu, hkratu pa mu je zastrupil domišljijo s podedovano in kakor v krvi prevzeto katoliško vražo krizamnika. Toda bogovčeva bolezen zaradi misli o nesvobodi volje izvira iz slabotnosti njegove narave, ne iz misli same, pa tudi to je, da ne misel o volji in ne odnos do spolnosti ne predstavljata bistva protestantstva, kakor tudi krizamnik in božična razpoloženja, ki se oglašajo v bogovcu, nikakor ne predstavljajo mozga slovenskega katolištva, oziroma katoliškega slovenstva.

Tako bravec nikjer ne spozna obeh sil, ki naj bi se borili v bogovčevem srcu. Tem manj ju seveda čuti in še manj doživlja boj med njima in zmago te ali one plati. Iz tega razloga mu ostane tudi bogovčevo notranje življenje samo in ne le njegov zgodovinski zmisel — nerazumljivo in nejasno.

In če katoliška stvar v knjigi vendar le zmaguje, ne zmaguje zaradi prirojene oblasti katoličanstva na slovensko bogovčevo dušo, marveč zgolj vnanje in nasilno, kar tudi popolnoma odgovarja zgodovini. Ta težka neskladnost med avtorjevo namero in tem, kar je nastalo, in pa še težja nejasnost in celo nerazumljivost osrednjega življenja je v bistvu samo druga plat iste umetniške nedostatnosti, ki se je pri razboru bogovčeve osebnosti pokazala kot neplastičnost in neživost. Ker pa sta bogovec in njegov notranji boj zoper katoličanstvo glavna vsebina romana, je delo v svojem najvažnejšem jedru izjalovljeno.

Drugi, stranski namen romana je, ustvariti z zgodbo neke moške erotike pendant k «Plebanusu». Razmerje med obema deloma je glede tega vprašanja točno formuliral Koblar (Dom in Svet 1924., str. 38.) takole: «Nisem okusil,

zato trpim', toži v slabi uri Joannes ... Jernej je okusil in še bolj trpi.» Vendar v bistvu ne gre za trpljenje, marveč za ureditev erotike obeh osebnosti. O Joannesu nam je Pregelj na ne povsem prepričevalen način povedal, da je doživel po dolgem in mučnem mrtvičenju notranje očiščenje, ki zopet ni povsem prepričevalno. Slabotnega predikanta pa nam kaže, kako se pri šestdesetih letih po dvojnem vdovstvu mučno in brez povečujočega preroda prebije skoz zmedo skušnjav in poželenj do smrti. Iz poudarka, ki ga imata druga ob drugi obe usodi, je razvideti Pregljevo asketsko moralno misel. Ta je, ki mu ne da do zavesti in spoznanja, da sta oba, plebanus in predikant, erotično groba in zato erotično manj vredna človeka. Zakaj odnošaj do ženske in spolnosti je pri obeh v intimnem bistvu enak; oba vidita in čutita žensko samo kot žensko sploh, kot samico, sta nesvobodna napram vsemu spolu in sta popolnoma brez zmisla za nagonsko-usodno izbero in spontano omejitev. Grobosti teh odnošajev Pregelj ne čuti, marveč ima zmisel samo za vnanjo vzdržnost, po kateri meri človeške vrednosti v erotično moralnem svetu. To pojmovanje je razvidno tudi iz drugih njegovih del; značilno je zanj in nudi jasen pogled na meje njegove moralne miselnosti.

Za vzporejanjem teh dveh osebnosti v boju zoper spolnost se morda skriva tudi tehtanje katoliškega celibata ob nasprotni uredbi protestantske cerkve. Pravično in zmiselno bi bilo tako primerjanje le tedaj, če bi ga pisatelj izvedel v značajih iste moči. Prav isto velja tudi o tehtanju obeh verskih resnic glede njih upravičenosti v slovenstvu: ne zdi se mi ne plemenito ne velikodušno, da je Pregelj odbral za predstavnika protestantstva, ki je bilo junaško in ki je imelo v naših krajih težaven politični položaj, — slabiča. Še manj velikodušno in rahločutno je njegovo ravnanje z ostalim protestantskim življenjem: s hrabrim Erazmom in s Snedčevo Agato, tudi junaško v njeni ljubezni, in z bratom in sestro v Kokri, živečima brez potrebe v krvoskrunskem razmerju. V rodu s temi značilnostmi je tudi bogovčeva smrt v «svinjaku».

Vsem tem zablodam, nedostatnostim in umetniški nemoči se kot pomemben negativum pridružuje še jezikovni slog. Namesto da bi časovno barvo dosegel z načinom in duhom pripovedovanja, kakor jo je v precejšnji meri Tavčar v «Visoški kroniki», je Pregelj segel po mehničnem sredstvu in je natrpal besedilo z arhaizmi in citati, ki jih mora v tolmaču razlagati v dobrih tri stotih primerih. Rezultat tega načina je nerazumljivost in nepristnost pripovedi. Če bi bil ta prijem koncem koncev odpustljiv v pogovoru, je nepotreben v avtorjevem pripovedovanju. Tudi za to delo velja z nenavadno točnostjo zakon o vzporednosti med jezikovnim slogom in umetniško kakovostjo dela kot celote. Kakor je mehnično z arhaizmi natrpan jezik, tako je v psihološkem svetu predikantova duševnost mehnično natrpana s časovnimi vražami in verskimi razmišljanji, ki se ne strnejo v določeno linijo nekega življenja, kakor se jezikovni domisleki ne spoje v slog. Ti dve pomembni nedostatnosti utemeljujeta z ostalimi, manj važnimi, ki so bile navedene, sodbo, da je roman navzlic nemajhni zasnovi in velikemu trudu, ki ga vsebuje, in še navzlic nekaterim lepim in živim podrobnostim v ostalih značajih in dogodkih v umetniškem zmislu vendarle slabo delo in da ga je šteti med avtorjeve manj vredne stvari. Nezmanjšana pa se kaže Pregljeva tvorna moč v nekaterih razpoloženjih, kakor v prvih prizorih v kranjskem zvoniku, v značajih, kakršen je cerkovnik, učitelj Dachs, posebno pa Tilen — Čatuljica; osvežujoč je prizor med starim in mladim cerkovnikom v predsklepnih dogodkih in ginljiva ženstvena ljubezen kokrskega dekleta do brata. Toda celote vsi ti nedvoumni izrazi močne pisateljske potence ne rešijo.

Balade v prozi so večinoma bežni in zelo neznatni, v mnogih primerih pa celo od sile preprosti domisleki. To so večinoma zgodbe s pritakljenim in često prisiljenim zaključkom, ki bi moral biti duhovit. Toda duhovitih je malo. Nekaj stvari med njimi, kakor «Slovenska legenda», «Nikodem» in «Torrentes Belial» je miselno širše in globlje zasnovanih. «Slovenska legenda» govori o koncu slovenstva, «Nikodem» o Pregljevem razmerju do vere in njenih skrivnosti, «Torrentes Belial» o misteriju odrešenja. Vse tri, zlasti pa obe svtopisemski vsebujeta dokaj zanimivih misli, ki pa se često komaj razumljivo vežejo v celoto. Umetniške tvornosti ne očituje kot celota nobena izmed njih, morda še največ «legenda». Krajše so nekatere bolj prepričevalne in sugestivne. Med najboljše bi štel «Balado, ki je šla v koš», če ji odmislim oba zaključka. Spodobne, dasi medlo zaostrene so tudi «Brat Nikifor in hudič», «Prilika», «V bridkosti in tihoti od Boga» ter prva in četrta od «Slovenskih glos». Prenekatera teh balad pa je tudi komaj vredna tiska. Kot celota predstavljajo v Pregljevem delu malo, v naši književnosti pa dovolj neuspeh poizkus nove oblike.

Josip Vidmar.

Lanx satura. Latinska čitanka za gimnazijce. Prva stopnja. Sestavil Anton Sovrè. Ljubljana. Oblastna zaloga šolskih knjig. 1928. 496 str.

Odkar se je spremenila vloga latinščine v pouku na naših srednjih šolah, posebno po realnih gimnazijah, je bilo treba tudi njej primerno spremeniti učne knjige, predvsem pa poskrbeti za primerno čitanko. Tako smo dobili to obsežno in v mnogem oziru prezanimivo knjigo, ki je popolnoma izven tradicije naših dosedanjih šolskih knjig, ker je urejena po čisto novih, pri nas dosihmal še neupoštevanih vidikih. Odkar namreč latinščina po realnih gimnazijah ni več centralen predmet, je bilo treba vsaj z načinom pouka skušati doseči, da se na tem omejenem torišču doseže čim bolj ugoden uspeh, tako da bo v stavbi celotnega učnega načrta bistven, arhitektonsko nujen, ne samo dekorativen element, skratka, pouk latinščine je treba prilagoditi izobrazbenim potrebam sedanjosti. «Pokazati je učencu, da se prepleta med našo in rimsko dobo brez števila duhovnih vezi, odkriti mu neizmerno množino strug in strugic, po katerih se pretakajo živi sokovi kulturnih vrednot iz klasičnega veka preko vseh stoletij do nas. Gojence se mora zavedati, da smo mi z vsemi svojimi prosvetnimi dobrinami produkt antične kulture, da je «imperium Romanum res da zatonil, da pa imperium Latinum še zmerom živi». Biti mu mora jasno, da bi v našem duhovnem življenju kmalu nastopila puščobna sterilnost, če bi nenadoma pregradili vsa pota ter zajezili vse prekope, ki se vijo iz rimske prošlosti v našo sedanjost.» S temi besedami je urednik označil v «Tretji poslanici članom Društva prijateljev humanistične gimnazije» načela, ki so ga vodila pri sestavljanju in uredbi te čitanke.

Knjiga, ki je v prvi vrsti namenjena kot pomožna knjiga za šesti razred realnih gimnazij, ki pa bo dobro služila tudi v srednjih razredih humanistične, je razdeljena v dva po obsegu razmeroma enaka dela; prvi prinaša latinsko prozo, drugi poezijo. Gradivo je izbrano iz vseh stoletij od klasične dobe pa do naših dni, dasi ne ravno enakomerno: obljubljena «Ecbasis cuiusdam captivi» v knjigi ni priobčena, popolnoma pa manjkajo novejši latinski poetje, ker se poezija neha s «Carmina Burana». Mogoče so določeni za drugi del čitanke — kako bo urejen, o tem ne izvemo nič določnega — vsekakor pa je nesorazmerje v tej knjigi med kronološkim obsegom poezije in proze preveč veliko. Oglašja pa se še drugi pomislek: latinščina Notkerja, Erazma in beurenskih pesmi je svoje vrste živ jezik, o Miklošičevi, Rosenthalovi in